

- Voorzitter : A.P.J. van Heck, Dorpsstraat 35, 7261 AV Ruurlo.
Telefoon 05735 - 2894.
- Secretaresse : Mevr. S. Klein Bluemink, Postbus 61, 7261 KL Ruurlo.
Telefoon 05735 - 1685.
- Penningmeester : Mevr. R. Greupink, Hessenweg 4, 7261 AP Ruurlo.
Telefoon 05735 - 2477.
Bankrekening: RABO-bank Ruurlo, rekeningnummer 3567.22.996
t.n.v. Old Reurle.
- Lid : Mevr. H. Wolsink, Binnemansdijk 1, 7261 MA Ruurlo.
Telefoon 05735 - 1783.
- Lid/Archief : F. Toevank, G.Sprokkereefstraat 2, 7261 GM Ruurlo.
Telefoon 05735 - 1390.
- Redactieadres : J.H. Tornij, 't Gotink 43, 7261 VE Ruurlo.
Telefoon 05735 - 2997.

De vereniging is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Zutphen,
onder nummer V 103401.

-o-

VAN DE VOORZITTER.

Het is niet erg origineel, maar het was het zomertje wel. Maar genoeg daarover. Wij gaan weer fris beginnen aan het nieuwe seizoen. De evenementencommissie heeft haar best gedaan voor de komende maanden een aantal lezingen te organiseren, die weer zeer de moeite waard zijn. Het valt overigens niet mee steeds betaalbare sprekers met interessante onderwerpen te strikken.

Het zal U bekend zijn, dat de hr. Jan Oonk oude gereedschappen verzamelde, maar zijn schuur puilt nu letterlijk en figuurlijk uit. Het is zijn bedoeling om ter zijner tijd deze waardevolle spullen te exposeren. Maar voorhands wil ik een dringend beroep doen op onze leden om na te gaan of er niet ergens opslagruimte "over" is. Het is toch doodzonde dat een deel van de verzameling noodgedwongen buiten moet staan. Ik reken graag op suggesties; natuurlijk kunt U deze rechtstreeks aan Jan Oonk doen. Bedankt voor U medewerking.

Tenslotte een woord van dank aan onze leden/vrijwilligers die bij de tentoonstelling "Textiel Plus" als gastvrouw/-heer zijn opgetreden. En het mag best eens gezegd worden, dat het steeds dezelfde zijn. Hulde!

NIEUWS VAN DE EVENEMENTENCOMMISSIE.

De volgende evenementen zijn voor het komende seizoen voorzien in zaal de Luifel. De aanvang is steeds om 20.00 uur.

14-10-1992: Lezing in dialect door de heer Harmsen uit Stokkum met als onderwerp: Het paard in de Achterhoek.
Na de pauze iets over de historie van deze streek.

11-11-1992: Lezing door de hr. Ruessink uit Bredevoort over de historie van Bredevoort.

09-12-1992: Beeld en geluidpresentatie door de hr. G. Mol uit Borculo over:
a. bijzondere bewoners (dieren) van deze streek.
b. de Heerlijkheid Borculo.

Aan de evenementen in 1993 wordt nog gewerkt. Mededelingen hierover komen in het volgende nummer van "onder d'n Kroezeboom".

U kunt echter reeds de data van de bijeenkomsten noteren:

- * 13 januari 1993;
- * 10 februari 1993;
- * 17 maart 1993 (ledenjaarvergadering);
- * 14 april 1993 (samenkomst met Lochem);
- * 12 mei 1993.

PERSBERICHT.

Van de stichting Gelders Oudheidkundig Contact werd het onderstaande persbericht ontvangen:

CURSUSSEN OVER GESCHIEDENIS EN GESCHIEDBEOEFENING.

Het Gelders Oudheidkundig Contact publiceert eind juni voor de vijfde maal een overzicht van cursussen over geschiedenis en geschiedbeoefening in Gelderland, Overijssel en Utrecht in het cursusjaar 1992/1993.

De brochure bevat uitgebreide informatie over cursussen en studiedagen over de volgende onderwerpen:

- * oud schrift;
- * genealogie;
- * lezen en begrijpen van middelnederlandse teksten;
- * schrijven van artikelen over geschiedenis;
- * beoefening van de lokale en regionale geschiedenis;
- * presentatietechnieken;
- * historische geografie;
- * industrieel erfgoed;
- * gemeentelijke monumentenzorg;
- * archeologie.

De cursussen zijn bestemd voor leden en bestuursleden van historische verenigingen en voor alle belangstellenden. In het cursus-overzicht zijn ook cursussen over musea en museumbeheer opgenomen.

Het cursus-overzicht is gratis verkrijgbaar bij het Gelders Oudheidkundig Contact Postbus 359, 7200 AJ Zutphen.

Voor meer inlichtingen kunt U bellen met het Gelders Oudheidkundig Contact, telefoon 05750-11826.

BOEKUITGIFTE.

Van het P.J. Meertens-instituut te Amsterdam, ontving ik het verzoek, om onze leden er op te wijzen, dat er een nieuw boek verschenen is.

Het betreft hier het boek De Krentenwegge, een bijzonder brood bij geboorten, geschreven door Jozien Jobse-van Putten.

In de aankondiging van dit boek schrijft het instituut het volgende:

Velen zullen er wel eens van gehoord hebben, dat het "ergens in het land" gebruik was om bij de geboorte van een kind een krentenbrood van reusachtige afmetingen- de zogenaamde krentenwegge- cadeau te geven. Sommigen zullen in dit verband misschien zelfs termen als "met de kromme arm gaan" of "kraamschudden" te berge wecten te brengen. Waar het gebruik in Nederland echter precies voorkwam, hoe zo'n krentenwegge er in werkelijkheid uitzag, hoe ze gebakken werd, hoe men het precies aanbood en of die gewoonte nog steeds bestaat, weet men over het algemeen niet. Al deze verschillende aspecten van dit geboortegebruik komen uitvoerig ter sprake in "De krentenwegge. Een bijzonder brood bij geboorten".

Het boekje is een cultuurhistorische studie, gebaseerd op een uitgebreide schriftelijke vragenlijst van de afdeling volkskunde van het P.J.Meertens-instituut. In deze lijst zijn allerlei feesten en gebruiken aan de orde gesteld waarbij bijzondere broodsoorten een rol speelden. De periode 1920-1940 staat in het onderzoek centraal. Toen uit de vragenlijst duidelijk was geworden, in welk deel van het land men elkaar bij geboorten een krentenwegge cadeau gaf, zijn er in die streek nog enkele tientallen bakkers en oud-bakkers geïnterviewd. Hierdoor kon de krentenwegge in het boekje op twee manieren worden belicht.

Vanuit de bakkerstraditie gezien is er aandacht voor de ingrediënten, de receptuur, de omvang en alles wat verder maar met de ambachtelijke bereiding van dit bijzonder brood te maken heeft. De auteur behandelt ook de veranderingen die zich de laatste 50 jaar in deze bijzondere broodsoort en in de ambachtelijke bereiding ervan hebben voorgedaan onder invloed van de toegenomen efficiency en arbeidsbesparende methoden in het bakkersambacht.

De andere invalshoek is van meer culturele aard en belicht vooral de maatschappelijke betekenis van de krentenwegge. Deze houdt in, dat de krentenwegge vanuit haar gebruik als geboortebrood wordt benaderd. Nauwkeurig beschrijft de auteur wie de krentenwegge vroeger cadeau gaven, in welke gebieden dit brood als geboortegeschenk voorkwam, welke verschillen er in het gebruik bestonden en welke varianten er zich allemaal voordeden in de wijze waarop men dit brood aanbood. Centraal in de belangstelling staan hierbij de betekenis en het functioneren van het brood in de samenleving van Oost-Nederland.

In Overijssel, Zuid-Drenthe en het oosten van Gelderland ontleende de krentenwegge in het verleden haar betekenis aan de "naoberschap". Dit was een organisatie van burenen die elkaar bij lief en leed de helpende hand bood. Zo kon een kraamvrouw er bij een geboorte van op aan, dat de "naobervrouwen" haar en haar gezin door de kraamperiode heen zouden helpen. Als tegenprestatie organiseerde de kraamvrouw later een kraamvisite. Omdat men in die tijd vaak nog vrij arm was, waren de mogelijkheden om bij zo'n gelegenheid te trakteren niet groot. Ook hierin voorzag de burenhulp. Gezamenlijk boden de "naobervrouwen" de kraamvrouw een krentenwegge aan. De krentenwegge was dus niet zo maar een geboortecadeau. Ze fungeerde binnen de "naoberschap" als middel om de onderlinge band te versterken. Na de tweede wereldoorlog is de betekenis van de krentenwegge ruimer geworden. Ze speelt niet meer alleen een rol bij geboorten, maar bijvoorbeeld ook bij de opening van winkels, bij de zoveelste inwoner van een plaats en bij tal van andere festiviteiten. Allerlei speelse varianten hebben nu dus de overhand gekregen.

KLEPPERMAN OF NACHTWACHT (deel 1).

door G.H. Kreeftenberg.

Bron: Archief gemeente Ruurlo.

Op een lijst uit circa 1785 staan de namen van een aantal inwoners die bereid zijn elke maand een bedrag te betalen, zodat hiervoor een klepperman of nachtwacht aangesteld kan worden.

Uit deze lijsten blijkt voorts dat de dorpsbewoners erg zuinig waren, want op de eerste lijst was niet genoeg ingetekend, zodat er opnieuw werd rondgegaan om voldoende geld bij elkaar te krijgen. De inwoners van de beide dorpsrotten beloofden per maand 67 stuiver en 4 duiten op tafel te leggen. Dit is ongeveer f. 3,38.

De aan te stellen klepperman moest in het dorp Ruurlo 's nachts om het uur rondgaan en op de hieronder genoemde uren moeten roepen en kleppen.

In de maanden april en september moest er om 22.00 uur begonnen worden en moest dit doorgaan tot 3 à 4 uur 's nachts. In de maanden mei, juni, juli en augustus moest er om 23.00 uur begonnen worden tot 2 à 3 uur 's nachts. In de maanden oktober t/m maart werd 's avonds om 22.00 uur begonnen tot 4 à 5 uur 's nachts.

Wie er echter als klepperman is aangesteld wordt niet vermeld.

Wel is er nog een lijst uit 1790, waarin ook weer het aanstellen van een klepperman aan de orde is. Of dit ook gebeurde is een vraag. Het is misschien ook uitgesteld door de Franse bezetting of anderszins.

In 1795-1796 wordt Floor Willemsen tot nachtwaker aangesteld. Zijn loon moet hij elke week bij de burgers ophalen, volgens een hem verstrekte lijst waarop de namen en het te ontvangen bedrag vermeld staan. Al spoedig blijkt dat Floor Willemsen zijn beroep als nachtwaker c.q. klepperman niet kan combineren met zijn dagelijks werk als armenjager te Vorden en Ruurlo. Zijn verzoek om ontslag uit zijn functie als klepperman wordt ingewilligd. In zijn plaats wordt benoemd Antony Grobben. Hij blijft dit tot 1802. Dan moet er een nieuwe klepperman of nachtwacht worden aangesteld. Voordat dit kan plaats hebben wordt er rondgegaan om de door de dorpelingen te betalen bijdrage opnieuw vast te stellen.

Toen dit voor elkaar was werd stelde de heer Aberson het onderstaande protocol op Januari 1803.

Also door de Inwoonders van het dorp Ruurlo provisioneel is aangenomen en beloofd tot het houwden van een Nagtwaker en Klepperman, 's weeks te contribueren en te betalen Zeg te samenkomst te bedragen in feolge rond gezonden lijst: Eenen gulden en negentien stuyvers per week.

Zo is daerop tot Klepperman en Nagtwaker aangesteld Jan Moll. Zo als aangesteld word bij Deezen involge en op alsodane instructie als volgt.

- 1. Dat den Klepperman 's nagts alle uren het Dorp zal moeten door gaan roepen en kleppen tot bij de behuyzingen van Willem Gotink en de Weduwe Pellenborgs en tot bij Ketelshuys en te beginnen 's avonds ten tien uren en eyndigen met de maanden April, Mey, Juni, July, August en September des 's morgens drie uren en met de maanden Oktober, November, December, January, February en Maart 's morgens vier uren afgeroepen hebbende.*
- 2. Zal hij alle uren bij het rondgaan kleppen en roepen wil hebben agt te geven of er zig ook ongemak van Brand Dieverie of iets dergelijks in het Dorp komt te ontdekken en gepleegt word, daar van datelijk gewag maken om hulp en adsi-stentie.*
- 3. Zal hij bij het rondgaan kleppen en roepen niet mogen roken en toeverzigt houden en te letten of er ook bij of agter de huysen of in het Dorp gloeiende of brandende ass is leggende die lieden daar van te Waarschouwen en helpen uitmaken, en den volgende dag de Richter daar van kennis te geven.*
- 4. Zo bij het rondgaan lieden komt te ontdekken die met brandende pijpen door het Dorp gaan deselve aan te zeggen dat zey daar van moeten onthouden en dit 's morgens aan de Richter hebben aan te geven.*

5. Inval het komt te gebeuren dat bij ziekte of ander toeval van ongemak de Klepperman zig niet in staat mogt bevinden om in een of meer nagten te kunnen rondgaan kleppen en roepen, zal hij verplicht en gehouden zijn, een ander braaf en eerlijk Manspersoon voor dien tijd in zijn plaats te bezorgen en geen Jonges, als meede geen nagt jae Zelos geen uur verzuymen bij verbuurte van een wekelijks kleppergeld.
6. Zal hij geen twee, drie of meer weken zijn kleppergeld bij de inwoonders van het Dorp laten samen lopen buyten toestemming der geene die zulks begeren, maar alle weken moeten gaan ophalen.
7. Zal hij Klepperman, somers bij het ontstaan van onweer zig met zijn klap op de straat moeten begeven en rondgaan of daar door ook ongemak kwam te ontstaan en alsdan gewag maken.
8. Inval hij Klepperman door het een off ander toeval zig niet meer in staat mogt bevinden om zijn post als Klepperman en nagtwaker naar behoren te kunnen waarnemen moet alsdan agt dagen van te voren aan de Richter daarvan kennis geven.

Certificere ik, ondergeschreven Richter des Ampts Ruerlo dat Jan Moll als aange-stelden Klepperman en Nagtwaker van het Dorp Ruerlo nae dat alvorens de voorenstaande instructie of orders aan denzelven waren voorgelezen bij handtastinge heeft aangenomen zig als een braaf, getrouw en eerlijk Klepperman en Nagtwaker te zullen gedragen en de voorgeschreven instructie in allen opzigten te agtervolgen en nakomen.

Actum Ruerlo, den 11 January 1800 en drie.

A. Aberson, Richter.

11 Januari 1803.

Lijst van het kleppergeld zo door de inwoners van het dorp Ruerlo is beloofd 's weeks aan de Klepperman en Nagtwaker te betalen.

De bedoelde werkzaamheden hebbende zijn aanvang genomen den 11 den dezer maand Januari 1803.

Het eerste Dorpsrot of wijk:

De Heer van Khell	11 st.
Willem Gotink	
Christiaan ter Huurne	4 d.
De wed. Pellenberg	4 d.
Dries Elschot/J.Sligten	2 st.
Reynt Berenschot	4 d.
Hendr. Meerbeeke	4 d.
Predikant Woldring	2 st.
W. Mellink	1 st.
Evert Kremer	4 d.
Berent ten Arve	4 d.
De wed. Capelle	6 d.
Aberson	6 st.
Hendr. ter Vrugt	4 d.
Arent Bemer	1 st.
Derk Liestro	4 d.
Jan Lubbers	2 d.
Berent Haaytink	4 d.
Arent Wassink	2 d.
Hendr. Kremer	4 d.
Eykelkamp	4 d.

-----
33 st.- d.

Het totaalbedrag was 47 st. 4 d.

Het tweede Dorpsrot of wijk:

Berent Leemkuyl	4 d.
E.J.ten Broeke/B.Koops	1 st.
G.J. Esselenbroek	1 st.
Juffrouw Keyzers	2 st.
Jan Nijlandt	2 d.
Reynder Stokkink	1 st.4 d.
De bakker Jan Bemer	1 st.4 d.
Jan Moll	2 d.
Goosen Vreeman	2 d.
Hartog Levi	2 d.
Hendrik Jan Stokkink	1 st.4 d.
De wed. Gotink	2 st.
Berent Grobbert	4 d.
Christ. Schoelenbarg	2 d.
Roelof Hogeslag	2 d.
Hendrik J. Hemmink	2 d.

-----
14 st.4 d.

92.29 (05)

We vernemen dan een hele tijd niets van de Klepperman of Nachtwacht. Uit de tijd van de Franse bezetting en het Koninkrijk Holland is weinig bekend. Wel blijkt uit het vervolg van ons verhaal dat de Klepperman of Nachtwacht al die tijd dienst heeft gedaan.

Maar het duurt tot 1827 voordat er weer over een Nachtwacht gesproken wordt in de Ruurlose gemeenteraad. In de raadsvergadering van 12 januari 1827 behandelt de Raad een ingekomen schrijven van de Commissaris der provincie Gelderland, waarin staat dat - indien er nog geen is - "met onmiddellijken ingang een nachtwacht aangesteld moet worden, die minstens 2 keer in de veertien dagen, op wisselende dagen een nachtwacht moet houden."

Deze nachtwaken moesten in elk geval tot 1 mei uitgevoerd worden. De aangestelde nachtwaker moet opgegeven worden bij Gedeputeerde Staten.

Naar aanleiding hiervan heeft de Raad het volgende reglement voor de nachtwacht vastgesteld:

Reglement

Artikel 1:

Gedurende den wintertijd zullen in de gemeente Ruurlo nachtwachten worden gehouden tot zoo lang dat zulks door het bestuur voor niet meer nodig zal geoordeeld worden.

Artikel 2:

Alle manlijke ingezetenen den vollen ouderdom van achttien jaren bereikt hebbende en het vijfenvijftigste niet ingetreden zijnde zullen tot het houden dezer wachten verplicht zijn, diegene, welke hierin, nadat daartoe de nodige aanzegging aan hen zal gedaan zijn, nalatig blijven zullen voor de eerste maal eenen gulden en vijftig cent, voor de tweede keer drie gulden, en voor de volgende keeren vijf gulden verbeuren. De Rotmeesters welke met de opboding der ingezetenen in hun Rot belast worden, zullen alleen voor hunne personen van het bijwonen dezer wachten verschoond blijven.

Artikel 3:

Den zoodanigen welke uit hoofde van lichaams gebreken, ziekte als anderzins van den persoonlijken dienst wenschen te zijn verschoond zal het vrijstaan zich ten hunnen kosten ter erkentenis van het plaatselijk bestuur, door een geschikt persoon te doen vervangen.

Artikel 4:

De manschappen, de wacht uitmakend zullen moeten gewapend zijn met pieken, sabels of diergelijke wapenen en de hoofden door patroontas met snaphanen, waarvan echter geen gebruik zal mogen worden gemaakt, dan in noodzakelijke zelfverdediging.

Artikel 5:

De gemeente Ruurlo zal tot het houden deze nachtwachten worden verdeeld in negen districten, te weten:

1. Het Dorp.
2. Brouwers en Garvelinkrot.
3. Brinkmanshoek en Lusinkbrink.
4. Nieuwenhuishoek.
5. Wissinkhoek en Bruil.
6. Winkelerhoek en de Haar.
7. Het Zieuwent.
8. Den Veldhoek.
9. Former- en Everwenninkhoek.

Artikel 6:

In ieder wachtdistrict zullen de ingezetenen door den Burgemeester in wachtpatrouilles worden verdeeld, iedere patrouille 3 man sterk. De burgemeester zal ook het hoofd van iedere patrouille benoemen, en deze zal voor de goede orde verantwoordelijk zijn en daartoe zullen de twee overige manschappen tot zijne patrouille behorende onder deszelfs order worden gesteld.

Artikel 7:

De bedoelde patrouilles zullen in hun wachtdistrict van des avonds te acht tot des morgens te vier uren rondgaan en zich des avonds even voor dien tijd aan het huis van den rotmeester door wien zij zijn gebod moeten aanmelden en van daar hunne ronden beginnen. De patrouille in het dorp zal niet voor des avonds te tien uren behoeven te beginnen. Het zal intusschen aan den Burgemeester worden overgelaten om daarin des verkiezende verandering te maken, indien hijdezelve met naburige patrouilles in deze gemeente gecombineerd wil doen werken, of hen met wachten van aangrenzende gemeenten te willen doen rondgaan.

Artikel 8:

De wacht zal bijzonder de noodige pogingen in het werk stellen om alle verdachte huizen in hun wachtdistrict alsmede alle schuren, hooibergen, schaaapsschotten of andere plaatsen alwaar zich landlopers met of zonder voorkennis van de eigenaar zouden ophouden te visiteren.

Artikel 9:

Het zal hun evenwel niet vrijstaan tegen den wil der bewoners in de huizen te gaan dan op kennelijk vermoeden dat zich in dezelve wellicht slecht volk ophoudt.

Artikel 10:

Ten opzichte der huizen van geheel onbesproken ingezetenen zullen zij zich vergeeuen met daarvan aan den burgemeester kennis te geven, inmiddels de huizen bezettende ten einde geene verdachte personen ontwijken.

Artikel 11:

Zij zullen gehouden zijn aan de ingezetenen op der zelve verzoek, alle assistentie te verlenen, ook zonder daartoe verzocht te zijn van tijd tot tijd uitdrukkelijk aanvraag moeten doen of zich in de huizen, schuren of bergen ook vreemdelingen bevinden zonder evenwel de bewoners daarbij aanmerkelijk te verontrusten.

Artikel 12:

Zij zullen alle verdachte personen die zij in huizen of op de wegen vinden misgaders de goederen bij hen gevonden aanhouden de laatste afzonderlijk bewarende, ten einde ten allen tijde kan blijken bij wie de gezegde goederen gevonden zijn.

Artikel 13:

Zij zullen de aangehouden personen en goederen dadelijk na afloop der nachtwacht brengen voor den burgemeester wie gemelde personen dadelijk zal ondervragen en wanneer moge komen te blijken dat het verdachte vreemdelingen, bedelaars, rondzwerfers of andere personen zijn welke aangaande de wijze van hun bestaan geene genoegzame bewijzen kunnen aanvoeren zal hij dezelve aan de Justitie moeten overleveren.

Artikel 14:

De burgemeester met de uitvoering dezes belast, zullende de patrouilles door den veldwachter of door andere geschikte personen door den burgemeester te benoemen gedurig worden nagegaan of dezelve behoorlijk aan haren plicht beantwoorden.

Artikel 15:

De te verbeuren boeten bij dit reglement bepaald zullen komen ten voordele van de gemeentekas. Zullen dezelve door den ontvanger worden geind. De boetplichtigen zullen gehouden zijn om binnen 8 dagen na de uitnodiging van den ontvanger de verschuldigde boete te komen voldoen, terwijl wanneer daaraan niet mocht worden voldaan dezelve proces-verbaal zal worden opgemaakt en aan den bevoegden Regter ingezonden.

Hierna is de vergadering gescheiden

De burgemeester voornoemd,
J.A. Luitjes.

Het reglement werd op 24 januari door G.S. goedgekeurd.

92.31 (07)

VERSLAG OVER STUDIEDAG NAAMKUNDE EN REGIONALE GESCHIEDBEOEFENING.

door mevr. M.J. Baronesse van Heeckeren-van Kell-van Tets.

Deze interessante studiedag vond plaats op donderdag 26 maart 1992 in Steenwijk en was georganiseerd door de Culturele Raad van Overijssel.

Van deze uitnodiging konden cursisten van het Gelders Oudheidkundig Contact ook gebruik maken.

De eerste spreker was Dr. R.A. Ebeling, wetenschappelijk medewerker van het Nederlandsaksisch Instituut te Groningen, die ons vertelde dat een familienaam vaak door regionale en plaatselijke omstandigheden werd bepaald; vandaar dat de familienaamkunde en de regionale geschiedbeoefening elkaar vaak een handje kunnen helpen. Een gegeven is, dat Nederlandse namen (150.000 tot 200.000) te verdelen zijn in 5 groepen, namelijk:

Afstammingsnamen, zoals Steffens; Nollens, Brandsma, Dubbeling en Heinen.
Herkomstnamen, zoals van Sleen, Zwolle, van Lubeck en Munsterman.
Adresnamen, zoals ten Veen, ter Schure, Zijlstra en uit den Boogaard.
Beroepsnamen, zoals Bezembinder, Houwer, de Visser en Koopman.
Eigenschapsnamen, zoals de Olde, Dapper, Witkop, de Kwaadsteniet en Zondervan.

Bij de analyse van familienamen doet men er goed aan 't voorstadium te bepalen, zoals: * uit welke voornaam (Nolles uit Nolle);

* uit welk, misschien reeds lang verouderd beroep, enz.

Namen die op een -a- eindigen zijn uit het noorden van het land; die op -ing- of -ink- eindigen uit de Achterhoek en die met -se- eindigen uit Zeeland. Dit zijn maar enkele van de gegevens die in ruim een half uur genoemd konden worden. In elk geval is de familienaam een identificeringsmiddel.

Daarna kregen we een voordracht van mw. Drs. L.H. Maas, bij de Ruurlöse Veldnamenonderzoekers wel bekend. Zij is wetenschappelijk medewerkster van het Meertens instituut te Amsterdam en zij sprak over veldnamen regionale geschiedbeoefening. In Haar spreektijd van een kleine drie kwartier gaf zij uitleg over de betekenis van veldnamen, namen van terreinen die vroeger vaak heel anders van structuur waren dan tegenwoordig. Enkele voorbeelden zijn:

pas - weiland, later bossage;
brink - rand, later erf, woeste grond, dorpsplein, hoge rand;
rouwhorst - ruwe horst;
groenlant - grasland;
groes - stukje grasland waar de ploeg niet bij kon, veelal begroeid;
maat - hooiland, weiland;
mars - laag gelegen land (woest land);
broek - laag gelegen land, maar betere grond dan mars-grond;
rot - geroid land.

De derde spreker was de hr. J. Tuttel, consultant milieu en natuurreductie, die het jammer vond, dat er nauwelijks straat- en veldnamen waren gehanteerd die betrekking hadden tot oorlogshandelingen of personen uit de Tweede Wereldoorlog.

's Middags kregen wij een voordracht van de voorzitter van de Historische Vereniging van Steenwijk e.o. over Middeleeuwse straatnamen, die zijn terug te vinden in Steenwijk, waarna een stadswandeling door Steenwijk zou volgen. Maar eerst werd er nog een videofilmje getoond over "Veldnamen in Overijssel", waaruit het nut van het werk van het veldnamen-onderzoek naar voren kwam; in het bijzonder voor het toerisme en de toerist, die dan te weten kan komen waar de familienaam vandaan kwam of wel waar hij was.

Al met al was het een interessante studiedag en het zou de moeite waard zijn deze ook in Gelderland te doen plaats vinden.

Hieronder treft U de door Dr. R.A. Ebeling aanbevolen lijst van literatuur aan, betreffende familienaamkunde en regionale geschiedbeoefening:

- R.A. Ebeling: Familiennamen im Landkreis Leer um 1940. Teil II Namenlandschaft (= Nedersaksische Studies 8, Einzelschriften 19 II). Groningen/Aurich 1984.
- B.J. Hekket: Oost Nederlandse Familienamen (hun ontstaan en hun betekenis). 2 dln. Enschede 1975/Hengelo 1983.
- J.van Lennep & J.ter Gouw: De Uithangteekens (i.v.m. Geschiedenis en Volksleven beschouwd). 2 dln. Amsterdam 1868. Herdruk Leeuwarden 1974.
- P.J. Meertens: De betekenis van de Nederlandse familienamen. 2de herz.druk Naarden 1943.
- J. Verdam: Middelnederlandsch handwoordenboek. Den Haag 1911 (en latere, deels bewerkte uitgaven).
- E.Verwijs & J.Verdam: Middelnederlandsch Woordenboek. Vanaf deel 9: voltooid door F.A. Stoett. 10 dln. Den Haag 1885-1941. Deel 11= Aanvullingen en verbeteringen (etc.) door A.A. Beekman. Den Haag 1941.
- P.J. Meertens (redactie/etal): Nederlands Repertorium van Familienamen. 14 dln. Assen (etc.) 1963-1988.
- D. Otten: Geschiedenis van de familienamen in Heerde. Ontstaan, invoering en gebruik van familienamen op het platteland in de periode 1330-1830. Zutphen 1985.
- P. Sipma: Fryske Nammekunde. 2 dln. 1 Foar- en Skaeinammen. 2 Haedstikken ut de Fryske toponymy. Drachten 1952, 1966.
- A.E.H. Swaen: Nederlandse Geslachtsnamen. Zutphen 1942.
- G.J. Uitman: Hoe komen wij aan onze namen? Oorsprong en betekenis van onze familie- en voornamen. Amsterdam 1941.
- J. Winkler: De Nederlandse geslachtsnamen in oorsprong, geschiedenis en betekenis. Haarlem 1885. Herdruk Zaltbommel 1971.
- W.N.T.: Woordenboek der Nederlandse taal. Den Haag/Leiden 1892 -
- M. Schönfeld: Veldnamen in Nederland. Amsterdam 1950, 2e druk.
- M. Schönfeld: Nederlandse waternamen. Amsterdam 1955.
- P.V. van Wijk: Boerderijnamen. Leiden 1948, 2e druk.
- H.J. Moerman: Oostnederlandsche plaatsnamen in: *Nomina Geographica Neerlandica (N.G.N.)* VII 1930, blz 1 - 49.
- N.G.N.: De Esch te Enter. in N.G.N. IX 1934, blz 117 - 132.
- G. Alders: De Waelneshoeve te Hendrik Ido Ambacht en andere middeleeuwse stenen kamers in Nederland. in *Hollandse Studieën* 12. Dordrecht 1982, blz 1 - 35.
- E. Piirainen: Flurnamen in Vreden. Vreden 1984.
- A. Tinneveld: m.m.v. D.P. Blok: Toponymie van Didam. Amsterdam 1973.
- L.H. Maas: Veldnamenonderzoek: wenken betreffende optekentechniek. in *Overijsels Contactbericht* 1984, jrg. 10, nr 4, blz 175 - 177.
- L.H. Maas: Veldnameninventarisatie, in het bijzonder in de Achterhoek. in: *Med. van het P.J. Meertens-Instituut* 1983, blz 18 - 23.
- E.Eylenbosch: De wendakker. Bijdr. en Med. der Dialectencommissie van de K.N.A. W. te Amsterdam XXXVIII. Amsterdam 1970.
- K. Bischoff: Der Tie I en II. Mainz 1971 - 1972.
- H. Dittmaier: Rheinische Flurnamen. Bonn 1963.
- H.Beijers & G.J.van Bussel: m.m.v. G.van Berkel: Veldnamen als historische bron. Een handleiding voor methodisch onderzoek (met computerprogramma voor invoer van toponiemen). "s Hertogenbosch 1991.
- P. Hessmann: Namenforschung im ostniederländisch-westfälischen Grenzgebiet. Amsterdam 1978.
- R. Rentenaar: Vernoemingsnamen. Amsterdam 1984.
- M. Pott: Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Groningen 1913, 2e druk. Veldnamen in gemeente Denekamp. Denekamp 1991.
- A.J.Gevers & A.J. Mensema: De havezaten in Salland en hun bewoners. Alphen aan den Rijn 1983.

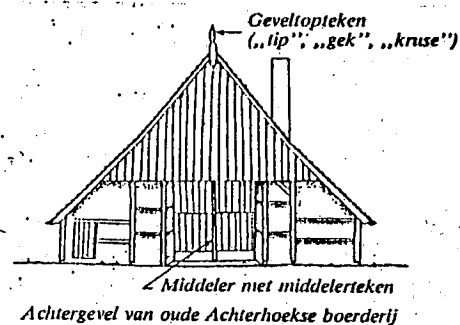
GEVELTOPEKENS, EEN UITING VAN ACHTERHOEKSE VOLKSKUNST.

Het onderstaande artikel van Wim Scholtz, met als titel Geveltoptekens, een uiting van Achterhoekse Volkskunst vond ik in de Achterhoekse Almanak van 1988. Dit artikel is geplaatst met toestemming van de uitgeverij Gherre in Gaanderen.

De boerentimmerman, die op de nok van een nieuw huis een geveltopteken plaatste, beschouwde dit als een bekroning van zijn werk. Hij had er een speciaal stuk taai eikehout voor uitgezocht en het behoedzaam met een schrobzaagje bewerkt. Het kostte hem zeker een hele wereldag, maar hij stelde er een eer in het zelf te doen. Zonder zo'n sierlijk teken was het huis niet af.

Deze timmerman - die nauwelijks buiten zijn eigen buurtschap werkte - verwerkte er dezelfde motieven in die ook al op andere huizen in de buurt voorkwamen. Sommige timmerlieden lieten de opdrachtgevers kiezen uit een aantal tekens, waarvan zij mallen bezaten. Dit was het geval bij Berend Willem Renskers, die in 1898 een al langer bestaand timmermansbedrijf in Meddo overnam. Anderen gebruikten weliswaar steeds dezelfde vormen en symbolen, maar zij vormden ze bij elke pas gebouwde boerderij tot een nieuwe compositie. Dat deed bijvoorbeeld Johannes Bernardus Minkhorst, in de volksmond bekend als "Benen Hendrik", die vooral in het laatste kwart van de vorige eeuw in Vragender actief was.

Gevoel voor kunst kunnen we deze timmerlieden zeker niet ontzeggen. Want het valt niet mee een goede compositie voor zo'n geveltopteken te maken, die ook nog harmonieert met de overige maten van het huis. Zelf beschouwden ze zich niet als kunstenaar, maar gewoon als vakman. Het geveltopteken was onderdeel van het huis en de naam van de maker was niet belangrijk.

Namen.

Geveltopteken is de naam voor het bewerkte houten plankje dat in de nok van het dak aan de voor- en/of achterzijde vertikaal tussen de windveren ingeklemd zit. Geveltopteken is een moderne verzamelnaam. In Winterswijk en Bredevoort kennen enkele oude mensen nog het woord "tip" of "tip van 't hoes" als benaming voor het geveltopteken. En in Rekken is de naam "gek" nog vrij algemeen bekend. In gevallen waar een kruis in het geveltopteken verwerkt is wordt in het algemeen van "kruse" gesproken. Voor het kruisje op de "middeler" schijnt er helemaal geen naam te bestaan. De middeler is de uitneembare paal in de grote deeldeer. In Twente wordt deze paal "stiepel" genoemd; vandaar de naam "stiepelteken". Voor de Achterhoek is dit echter niet van toepassing en daarom spreken we hier liever van "middeler-teken", hoewel dit ook een moderne term is.

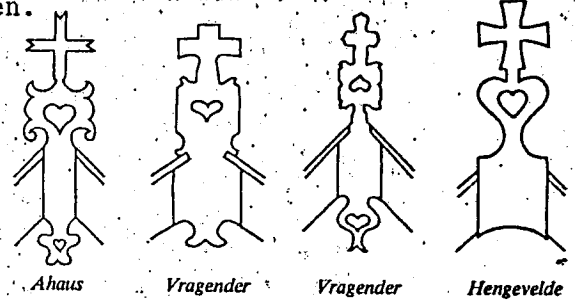
Verspreiding.

In de Achterhoek komen geveltoptekens nog vrij algemeen voor ten oosten van de lijn Dinxperlo-Lichtenvoorde-Borculo. Het verspreidingsgebied hangt samen met de toepassing van de hoge planken topgevel. Het in de westelijke Achterhoek gebruikelijke wolfdak, dat geen vertikaal vlak vormt, is minder geschikt voor deze tekens.

De Achterhoekse geveltoptekens vormen een grote familie met die in het West-Münsterland (Bocholt, Borken, Ahaus) en Twente. Ook elders in Nederland en Duitsland komen geveltoptekens voor, maar deze hebben minder verwantschap met de Achterhoekse. In het aangrenzende Duitsland zijn de originele geveltoptekens verdwenen. Slechts enkele simpele kruisjes herinneren aan een bloeiende traditie. In Twente zijn geveltoptekens door de invloed van oudheidkundigen zo populair geworden, dat veel boerderijen van zo'n teken voorzien zijn,

maar ook honde- en konijnehokken, garages en dergelijke! Originele tekens zijn er zeldzaam geworden; meestal prijken er nieuwe op de huizen. Die zijn dan gemaakt van mutiplex; ze zijn vaak overgenomen uit boeken.

Verwante geveltoptekens in Ahaus, Vragender en Hengevelde (Twente)

In verhouding tot Westfalen en Twente is de situatie in de Achterhoek nog betrekkelijk gunstig. Dreigde hier het verval vooral na de oorlog ernstige vormen aan te nemen, de laatste tijd lijkt de toestand aardig gestabiliseerd. Zeker: heel veel is verdwenen en ook hier komt "oneigenlijk gebruik" regelmatig voor. Maar een groot deel van de tekens is nog origineel. Dat wil zeggen: als ze zijn vervangen, betreft het bijna altijd een getrouwe kopie van het oudere versleten teken. Ten zuiden en ten oosten van Aalten, in de oostelijke buurtschappen van Winterswijk, in Vragender en Rekken zijn nog vele oorspronkelijke tekens te bewonderen.

Betekenis.

Algemeen wordt aangenomen dat aan geveltoptekens vroeger een onheilwerende betekenis werd toegekend. Net als bijvoorbeeld aan een dichtbij huis gepote taxus of vlierstruik. Dat aan bepaalde tekens een bliksem of ziekte afwerende kracht werd toegeschreven is echter moeilijk hard te maken. In de Achterhoek zelf zijn daar in ieder geval nauwelijks aanwijzingen voor. De huidige bewoners kennen de betekenis niet en de oude timmerlieden hebben geen "gebruiksaanwijzing" bijgeleverd. Een aardig beeld van de wijze waarop mensen in de 17e en 18e eeuw dachten over de gevaren die hun huizen en henzelf bedreigden geven de "niendeur"-opschriften. Daarvan zijn er in de Achterhoek nog 28 bekend. Bijna altijd wordt God aangeroepen tot bescherming tegen oorlog, vuur en brand of tot bescherming van het huis en zijn bewoners. Dat gebeurt in allerlei variaties, met steeds dus hetzelfde motief. Dat aan het -steevast aangebrachte- kruisje op de middeler en aan de verschillende geveltoptekens een dergelijke functie werd toegekend, lijkt ook voor de Achterhoek eveneens waarschijnlijk.

Luikenhuis Meddo

Niendeur opschrift bij het inmiddels afgebroken Luitenshuis in Aalten

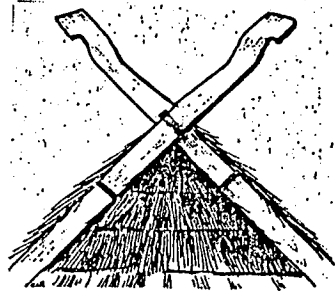

Boerderijen die door katholieken werden bewoond werden altijd voorzien van een geveltopteken met een kruis. Wellicht moet de oorsprong hiervan gezocht worden in de 17e en 18e eeuw, toen de katholieken geen godsdienstvrijheid genoten. Weliswaar hadden zij de vrijheid van geweten, maar ze mochten geen kerkdiensten houden. Behalve dat de geveltoptekens met een kruis erop een gevoel van Gods bescherming moeten hebben gegeven, konden katholieken met dit teken dus ook hun identiteit laten blijken.

Soorten.

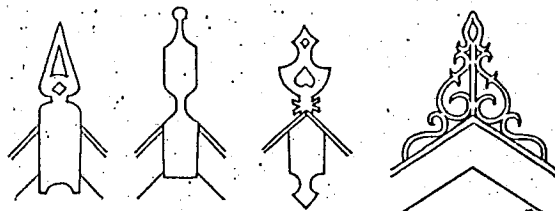
Het oudst bekende motief dat als geveltopteken voorkomt is dat van de gekruiste paardehoofden. Dit geldt ook voor de oostelijke Achterhoek, waar het zeker vanaf de veertiger jaren van de achttiende eeuw vrij algemeen voorkwam; van de tijd daarvoor zijn geen afbeeldingen van geveltoptekens bekend. Het langst hebben de gekruiste paardehoofden zich weten te handhaven in enkele van oorsprong moerasige gebieden rond Lichtenvoorde.

Want hier hadden de huizen strodaken waarvan het stro in de nok door gekruiste, bewerkte latten bijeen werd gehouden. Nog tot kort na de Tweede Wereldoorlog hadden alle boerderijen in het kerkdorp Zieuwent zo'n versiering in de nok. Daarna werden de strodaken in snel tempo vervangen door pannen daken en hiermee verdwenen even snel de gekruiste paardehoofden. Met het verdwijnen van de traditie werden de tekens steeds eenvoudiger. Op het laatst gebruikte men nog amper bewerkte -dus nauwelijks als paardehoofden herkenbare- panlatten. De laatste oorspronkelijke paardehoofd-tekens van Nederland verdwenen in 1980 in Vragender en in 1982 in Halle. De laatste strodekker die deze (summiere) tekens maakte -Hendrikus Eekelder uit Zieuwent, in de volksmond bekend als "Drieks van de Waltakker"- is in 1984 overleden.

Geveltoptekens werden vervaardigd door lokale timmerlieden, en de elementen waaruit zij hun tekens componeerden hebben dan ook typisch plaatselijke kenmerken. Zo komt in IJzerlo en op De Haart bij Aalten veelvuldig een opengewerkte gelijkbenige driehoek voor, met de punt naar boven gericht. In Winterswijkse buurtschappen komen vaak tekens voor met weelderige krullen die zich nog voortzetten in zijstukken, die op de windveren rusten. In Meddo, Kotten en Het Woold zie je ook wel vaasmotieven. Die worden door een plaatselijke timmerman "klundekespot" (suikerklontjespot) genoemd.

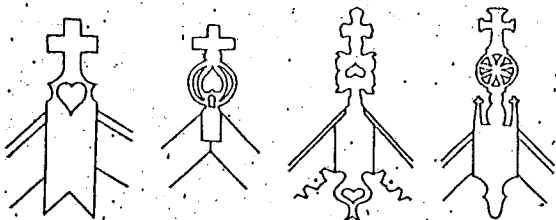
Vaasmotieven bij 'n Timp (Dule), De Stroete (Woold) en Boschen (Meddo) en de weelderige krullen van Hilbelink (Brinkheurne)

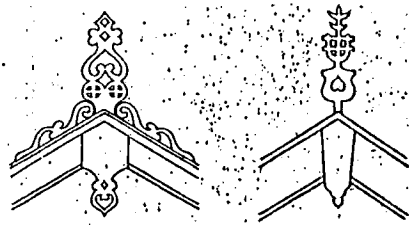
Een prachtige verzameling katholieke tekens is te zien in Vragender bij Lichtenvoorde. Hoewel de tekens allemaal verschillend zijn, hebben ze steeds hetzelfde motief: Golgotha, de plaats waar Jezus is gekruisigd. Steeds is het kruis afgebeeld met één of ander Christus-symbool: ster (=licht), hart (=liefde), hostie (=Christus 'lichaam'). De voorstelling is soms aangevuld met Maria en Johannes onder het kruis, de kruisen van de beide moordenaars of zelfs eenmaal een kerk. Veelal zijn deze tekens ontworpen door de al eerder genoemde -bijzonder artistieke- "Bonen Hendrik". Er zijn er zeker 24 geweest.

Een rijke variatie tekens komt ook voor in Meddo, waar Berend Willem Renskers rond de ouwwisseling hervormde zowel als katholieke tekens maakte aan de hand van zijn mallen. In een viertal tekens is de bekende geloof-, hoop- en liefdesymboliek uitgebeeld (kruis=geloof, anker=hoop, hart=liefde).

Noordelijker in de Achterhoek worden de geveltoptekens smaller van vorm, zoals dat ook in Twente vaak te zien is. In de Needse buurtschappen Noordijk en Rietmolen zijn ze overigens tegenwoordig bijna verdwenen. Maar ten oosten van Eibergen -met name in de Holterhoek en vooral in Rekken- is de verscheidenheid nog groot. In Rekken komt met name het "donderbezem"-motief voor, ter plaatse als "gek" aangeduid.

Golgothatekens uit Vragender

Produkten van de Meddose timmerman Renskers

Geveltoptekens zijn kwetsbaar; weersinvloeden missen hun uitwerking niet en bij verbouwingen verdwijnen ze vaak. Dat is jammer, evenals het feit dat vaak elders in gebruik zijnde geveltoptekens de voorkeur wordt gegeven boven de in eigen streek voorkomende tekens. Jammer, omdat het zinvol zou zijn de in eigen streek verloren gegane geveltoptekens weer in ere te herstellen. 92.36 (12)